

O SAMOSTATNOU ČESKOU ZAHRANIČNÍ POLITIKU

Státoprávně pokroková strana se ustavila ve vzrušené době. Rok 1908, jubilejní šedesátý rok panování císaře Františka Josefa I., přinesl neobyčejné zhoršení vnitropolitické situace v Čechách a vážnou mezinárodní krizi vypuknuvší v souvislosti s rakousko-uherskou anexí Bosny a Hercegoviny a hrozící přerůst ve válečný konflikt celoevropského dosahu. Rok olympijských her v Londýně a slovanského sjezdu v Praze končil ve znamení válečné hrozby, německé obstrukce na českém zemském sněmu a výjimečného stavu nad Prahou.

Státoprávní pokrokáři, soustřeďující právě své síly na budování organizace a pozic své mladé strany, přirozeně plně žili aktuálním politickým děním vrcholícím na podzim 1908 a po svém na ně reagovali. Léta 1908–1909 představují období čilého ruchu a pracovní aktivity ve straně, jež sebevědomě a odhodlaně vykročila hned po dubnovém sjezdu do politického zápasu. Vedle ustavování místních

organizací, pronikání do sféry komunální politiky, zřizování zájmových (stavovských) odborů a s celou drobnou organizační, propagační i administrativní činností „dole“ se strana snažila též aktivně účastnit podzimního zasedání zemského sněmu a posléze z hlediska své politické koncepce využít i situace, jež nastala po anexi Bosny a Hercegoviny. Přestože ve stranickém tisku i v činnosti, zaměřené na nejširší veřejnost, se možná zahraničněpolitický interes jeví jako druhořadý ve srovnání se zájmem o domácí události, přece je to právě zahraničněpolitická aktivita vedení strany, která už v tomto období demonstruje specifické místo státoprávních pokrokářů v českém politickém táboře.

V nejbližších týdnech po ustavujícím sjezdu nacházíme státoprávně pokrokovou stranu ve fázi její vnitřní výstavby. Dne 25. dubna 1908 se schází první zasedání výkonného výboru strany, na němž je předsedou zvolen dr. Antonín Hajn²⁶⁷. Dva dny poté – právě v den, kdy straničtí poslanci intervenují spolu s poslanci národněsociálními u zemského výboru za neodkladné svolání zemského sněmu – se ustavuje organizační odbor strany, 8. května odbor úřednický a 17. května odbor živnostenský. V době, kdy strana organizuje na mnoha místech protestní schůze proti vládě a pozitivní politice a kdy se konají přípravy na krajské konference, vychází 2. června 1908 první číslo ústředního listu strany *Samostatnost coby obdeníku*. Strana pořádá manifestaci na památku „českých pánů“ popravených roku 1621, sleduje jednání slovanského sjezdu, konaného 12.–18. července

²⁶⁷ Tento a následující údaje viz: Pokroková revue, 5, 1908–1909, č. 1, s. 63–64 (*Kronika strany*), eventuálně *Zpráva o činnosti strany státoprávně-pokrokové od 20. dubna 1908 do 7. dubna 1912*, tištěný leták – Národní archiv, PM 1911/1920 – 8/1/20 – k. 4977; Archiv Národního muzea, f. Antonín Hajn, k. 123, sl. 3536.

v Praze,²⁶⁸ a velkou manifestační schůzí vzpomíná 22. srpna čtyřicátého výročí *České deklarace* z roku 1868. Mezitím se ve dnech 7.–10. srpna 1908 schází v Jičíně sjezd mladé pokrokářské generace, respektive pokrokářsky smýšlejícího studentstva, který vítá sjednocení obou státoprávních a radikálních stran a hlásí se k aktivní podpoře nově ustavené strany.²⁶⁹ Činorodost stranického léta vrcholí pak 29. srpna zahájením tzv. reskriptových schůzí.

Konference delegátů zatím ustavených místní organizací strany, konaná 26. a 27. září, probíhala již ve vzrušené atmosféře podzimu 1908. Patnáctého září se totiž sešel

²⁶⁸ Slovanský sjezd, manifestující ideje *novoslovanského hnutí* (bližší informaci viz v první kapitole této práce, v poznámce 31), byl především akcí mladočechů, zejména jejich vůdce dr. Karla Kramáře, jenž byl duší celého sjezdu. Z malého počtu zástupců dalších českých politických stran zde jistou úlohu sehrál jen Václav Klofáč; zastoupeni byli též představitelé Sokola, průmyslových, bankovních i vědeckých kruhů. Od sjezdu se distancoval T. G. Masaryk i sociální demokracie. Ani státoprávní pokrokáři se v souvislosti se sjezdem, jehož organizátorem byl jimi kritizovaný „otec pozitivní politiky“ a který ostatně nenalezl živějšího ohlasu v širší veřejnosti, nijak výrazněji neexponovali. Na sjezdu, probíhající jinak v slavnostním ovzduší a ve znamení hesel o vzájemné rovnoprávnosti a svobodě slovanských národů a nezbytnosti sjednocení slovanského živilu proti pangermanismu, se projevila nejednotnost a protichůdnost zájmů jednotlivých zastoupených slovanských národů, jež relativizovala dosažení jednotného postupu v zásadních otázkách. Zatímco Rusové hájili modernizovaný panrusistický přístup k slovanské otázce, Čechové vycházeli z platformy austroslavismu, Srbové stáli zas ostře proti habsburské monarchii a hlásali jihoslovanské sjednocení pod svou patronací, čemuž zas odporoval směr „velkochorvatský“. Sjezd nepřinesl kýžených výsledků v jednáních o mezislovanské hospodářské spolupráci, v nichž se velmi exponoval jako zástupce českého kapitálu dr. Jaroslav Preiss. Srov. Ohlas sjezdu v *Pokrokové revui* ve dvojdílné stati chorvatského politika Štěpána RADIČE (*Kritické úvahy o slovanské konferenci v Praze*, *Pokroková revue*, 4, 1907–1908, č. 10, s. 632 sq., a č. 11–12, s. 655 sq.), podtrhující nezbytnost smíření Rusů a Poláků a vytvoření jednotné slovanské fronty proti stále narůstající německé hrozbě.

²⁶⁹ Srov.: *Časopis pokrokového studentstva*, 12, 1908–1909, č. 1, s. 1–10.

sněm Království českého, od nějž si zejména ministerský předseda Beck sliboval položení konstruktivních základů pro česko-německou dohodu. Přání však neodpovídalo objektivní realitě. Obava Němců ze ztráty výsadního postavení v Čechách kvůli ústupkům češtině v otázce úředního jazyka vedla na jedné straně k arogantnímu ignorování českých „podání“ německými soudci a úředníky v pohraničních krajích, čímž zde byla čeština de facto eliminována i z vnějšího úřadování, na druhé straně až k pogromistickým náladám proti českým menšinám uvnitř Němci ovládaného pohraničí, přičemž ani Praha nezůstala ušetřena provokací německých studentů. Němečtí poslanci chtěli na zemském sněmu znemožnit projednávání demokratické reformy volebních řádů do sněmu, kterou požadovali čeští poslanci a jež by byla přinesla jednoznačně prospěch živlu českému²⁷⁰, a návrhu mladočechů, aby byl sněmem odhlasován zákon o dvojjazyčné rovnoprávnosti ve vnitřním i vnějším úřadování v Čechách²⁷¹. A tak bylo z německé strany sáhnuo k obvyklému způsobu rozbití sněmovního jednání, tedy k obstrukci, jež přirozeně vyvolala rozhořčení v českém táboře. Napětí v Čechách se den ode dne zvyšovalo. „Praha se stala opět na čas středem, v němž se sbíhají nitky rakouské politiky,“ psala *Samostatnost* začátkem října.²⁷² Sněm zasedal formálně až do 15. října 1908, kdy jej vláda,

²⁷⁰ Jeden ze tří návrhů volební reformy podal ve sněmovním zasedání 15. září 1908 jménem radikální opozice i tehdejší státoprávněpokrokařský poslanec dr. Karel Baxa. Rozbor tohoto návrhu, který značně rozšiřoval aktivní i pasivní volební právo do sněmu oproti volebnímu právu do říšské rady (přiznával je například ženám), viz Zdeněk V. TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, díl III, část 2, Praha 1936, s. 505.

²⁷¹ Srov.: Z. V. TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, III/2, s. 506–507.

²⁷² *Česká otázka – osou rakouské politiky?*, *Samostatnost*, 3. 10. 1908, s. 1.

jíž se nepodařilo přimět Němce k „loajálnímu postupu“, odročila. Po tomto kroku nepokoje v Čechách ještě zesílily.

Za nastiněné vnitropolitické situace se monarchie ocitla na pokraji války v souvislosti s mezinárodním dopadem anexe Bosny a Hercegoviny, vyhlášené císařem 6. října 1908. Tento krok byl výrazem nového rakousko-uherského zahraničněpolitického kursu, nastoupeného ministrem zahraničí hrabětem Lexou z Aehrenthalu a podporovaného bojovnými militaristickými kruhy v generálním štábu. Namísto dosavadní opatrné zahraniční politiky, jež u vědomí vnitřní nezpůsobilosti monarchie pro válečný konflikt usilovala o udržení statu quo, sledoval Aehrenthal kurs „větší účasti ve světové politice“, tj. výbojně imperiální politiky „akce“ orientované na Balkán.²⁷³ Monarchie měla upevnit svou pozici v jihovýchodní Evropě a včas postavit hráz vzrůstu moci slovanského Srbska a především vlivu jeho protektora, Ruska, v této oblasti. Některé armádní kruhy byly nakloněny i myšlence válečného výboje, ozbrojeného zásahu proti Srbsku. Mladoturecká revoluce, vypuknuvší v červenci 1908, uspíšila rozhodnutí o anexi Bosny a Hercegoviny, jihoslovanských zemí, okupovaných od roku 1878 rakousko-uherskými vojsky, formálně však dosud náležících Turecku. Po diplomatickém úskoku vůči Rusku postavil Aehrenthal 5. a 6. října 1908 velmocenské signatáře tzv. „berlínského traktátu“ z roku 1878 před fait accompli: Bosna a Hercegovina byla vtělena do habsburské říše i nominálně a v předvečer tohoto kroku se za podpory Vídně prohlásilo plně suverénním královstvím dosavadní Bulharské knížectví. Anglie i Francie byly přes své interesy

²⁷³ Srov.: A. J. P. TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Oxford 1954, s. 450–451.